

जैन उद्योगाचे शिल्पकार : भंवरलाल जैन

प्रा.डॉ.मगदूम व्ही.वाय.

श्रीमती आ.रा.पाटीलकन्या महाविद्यालय, इचलकरंजी.

रूपरेखा :- 'वाकोद'गांवासारख्या लहानशा खेड्यात एका मारवाडी कुटुंबात जन्म झालेले भंवरलाल हिरालाल जैन यांनी स्वकर्तृत्वावर विशाल औद्योगिक साम्राज्य निर्माण केले. आज त्यांचे नाव संपूर्ण देशभरातच काय पण जगभर घेतले जाते. त्यांचे कर्तृत्व हे माणसांना नतमस्तक करणारे आहे. ते एक यशस्वी उद्योजक, शुन्यातून विश्व निर्माण करणारे विश्वकर्मा, हिरव्यागार जगाचा सम्राट, अशा विविध उपाधींनी त्यांचे नाव घेतले जाते. त्यांनी 'कार्य हेच जीवन' मानले व आपल्या भारताचा इम्रायल किंवा कॅलिफोर्निया होवू शकतो हे त्यांनी कर्तृत्वातून सिद्ध केले. उद्योग कसा करावा, जोपासवा आणि वाढवावा याचे खरेखूरे विद्यापीठ म्हणजे 'जैन उद्योग समूह' होय. या उद्योगामधून भंवरलालनी आपले व आपल्या जळगावचे नांव जगाच्या नकाशावर कसे झळकले याचा विचार सदरच्या शोधनिबंधामधून देण्याचा छोटासा प्रयत्न केला आहे.

जन्मपरिचय : भंवरलाल जैन यांचा जन्म जळगांव जिल्ह्यातील जामनेर तालुक्यामध्ये 'वाकोद' नावाच्या खेडेगावात एका शेतकरी कुटुंबात १२ डिसेंबर १९३७ रोजी झाला. वाकोद गांव जळगांव-औरंगाबाद रस्त्यावर अजिंठ्याच्या पायथ्याला वसलेले लहानसे गांव तत्कालीन काळात हे गांव मोगलाईला लागून होते. राजाकारांच्या अत्याचाराने लोक कंटाळले होते. अचानक दरोडे पडत. बंडाळ्या होत अन् त्याची झळ वाकोदलादेखील होत असे. असे हे गांव 'वाघूर' नदीच्या काठावर बसलेले आहे. जवळच अजिंठा पर्वतातून वाघूर नदीचा उगम पावतो. असे हे ऐतिहासिक गांव भंवरलाल जैन यांचे आहे. त्यांच्या वडिलांचे नांव हिरालालजी असे असून आईचे नांव गौराबाई असे होते. आजी जमुनाबाईंनी हिरालालजीला पूत्र झाल्यावर मूलाचे नाव मी ठेवणार म्हणून सांगितले व त्यांनी 'भंवरलाल' हे नांव ठेवले. 'भंवरलाल' म्हणजे बिकट परिस्थितीवर मात करणारा पुत्र होय. भंवरलालना सर्व जण 'भाऊ' म्हणत असत. भाऊंचा जन्म मारवाडी कुटुंबातील होय. मारवाडी समाज व्यवहारचातुर्य व कठोर परिश्रम या गुणांमुळे ओळखला जातो. त्यांचे वडील शेतकरी होते. शिवाय त्यांचा छोटासा व्यापारही होता. वडिलांना वाटत होते की, आपल्या मुलग्याने भरपूर शिकावे व नावलौकिक मिळवावा तेव्हा वडिलांच्या अपेक्षेप्रमाणे त्यांनी शिकण्याचे ठरवले. त्यांचे शिक्षण बी.कॉम., एल.एल.बी. झाले व १९६३ साली ते महाराष्ट्र लोकसेवा आयोगाने त्यांची 'प्रांताधिकारी' म्हणून निवड केली. नोकरीमध्ये आपली व समाजाची फारसी प्रगती होणार नाही म्हणून त्यांनी नोकरीचा राजीनामा दिला व त्यांनी व्यवसायामध्ये लक्ष घातले.

व्यवसायाला सुरुवात : भंवरलाल जैन यांनी नोकरीचा राजीनामा दिला व त्यांनी घरातील अगदी अल्प भांडवलावर प्रथम त्यांनी रॉकेल विक्रीचा व्यवसाय सुरू केला. त्यानंतर त्यांनी कूड ऑईल, मोटर सायकल, ट्रॅक्टर व कृषि अवजारे विकण्यास सुरुवात केली. त्यामध्ये त्यांना चांगले यश प्राप्त झालेनंतर त्यांनी एस्सो, सिएट, एस्कोर्ट्स, व्होल्टाज, रॅलीज, झुआरी, एफ.सी.आय., शॉ वॉलेस, सिबा- गायगी व केमप्लास्ट इ. नामांकित कंपनीच्या उत्पादनाची विक्री व देखभाल उत्तमरितीने केल्यानंतर भाऊंना बाजारात चांगला मान मिळू लागला.

जैन उद्योग समूह : भंवरलाल जैन यांनी १९८३ मध्ये केवळ ७०००/- रु.च्या भागभांडवलावर अवघ्या तीन कष्टाळू सहकाऱ्यांच्या मदतीने रॉकेलच्या निमित्ताने 'जैन उद्योगसमूहाची मुहूर्तमेढ' रोवली. त्यांच्या मातोश्री

स्व.गौराबाई व वडील हिरालालजींनी भाऊंना भांडवल उभारणीत मोलाची मदत केली. व्यवसायात पुढे रॉकेल पाठोपाठ खत, बी-बियाणं, जंतुनाशके, ट्रॅक्टर, पी.व्ही.सी. पाईप्स, इ. शेती उपयोगी साधनसामुग्रीने व्यवसाय वाढवला. आज या उद्योग समूहाची उलाढाल ४०० कोटीच्यापेक्षा जास्त आहे. हा समूह ४०,००० भागधारकांच्या पाठबळावर सहभागी असून या समूहात ३५०० हून अधिक सहकारी कार्यरत आहेत. जैन उद्योग समुहाने पपईपासून लॅटेक्स जमा करून पपेनची निर्मिती केली. त्यानंतर त्याच्या पाठोपाठ पाईप्स, ठिबकसिंचन, तुषारसिंचन, टिश्युकल्चर, ग्रीन हाऊस, विद्राव्य खते, सेंद्रीय खते, जैविक किटकनाशके, कांदा व भाजीपाल्याचे निर्जलीकरण, फळे व पालेभाज्यावर प्रक्रिया, सौरबंब, शीट्स अशा विविध उत्पादनांमध्ये कार्यविस्तार केला.

आजारी कारखाना घेतला : जैन उद्योग समूहाला उद्योगक्षेत्रामध्ये पदार्पण करून यश मिळाल्यानंतर उत्पादनक्षेत्रात येण्याचे ठरवले आणि केळीची पावडर बनवणारा आजारी कारखाना १९७८ मध्ये विकत घेतला. येथून त्यांच्या कार्याला खऱ्या अर्थाने सुरुवात झाली.

पपेन (झरळिप) ची निर्मिती : जैन उद्योग समूहाचे पदार्थाचे निर्जलीकरण (वशहूवीशींळेप) करण्याची एक मोडकळीला आलेली यंत्रणा विकत घेतली आणि या यंत्रणेतल्या उपकरणांचं आधुनिकीकरण करून फळांच्या भुकटीऐवजी अत्यंत शुद्ध पपेन (झरळिप) निर्मिती सुरू केली. या यंत्रणेद्वारे त्यांनी अतिशुद्ध पपेनची निर्मिती केली आणि भारतातून सर्वप्रथम या पपेनच्या निर्यातीला सुरुवात केली. १९७८ सालापासून हा समूह या उत्पादनाचा सर्वात मोठा निर्यातदार आहे. (१) मुख्यत्वे निर्यातीसाठी पदार्थाचे निर्जलीकरण करणाऱ्या यंत्रणेची (वशहूवीशींळेप पीपळी) उभारणी केली. ही यंत्रणा जगाच्या या भागातल्या पदार्थाचे निर्जलीकरण करणाऱ्या काही मोठ्या यंत्रणांपैकी एक आहे. या युनिटमध्ये कांदा, लसूण, भोपळा, मिरची आणि भेंडी अशा भाज्यांचा कीस, दळदार चुरा (सीरपींशी) आणि भुकटी बनवली जाते. (२)

पी.व्ही.सी.पाईपची निर्मिती : पपेन निर्मितीनंतर भाऊंनी १९८० मध्ये पी.व्ही.सी. पाईप तयार करण्याचा कारखाना सुरू केला. सुरवातीला केवळ तीनशे टन पाईप तयार करणे एवढीच या कारखान्याची वार्षिक क्षमता होती. परंतु १९८४ मध्ये म्हणजे चारच वर्षात पंचवीस हजार टन पाईप निर्मिती केली. अशाप्रकारे पी.व्ही.सी.पाईप तयार करणारा देशातील सर्वात मोठा कारखाना होय. या पी.व्ही.सी. पाईपचा उपयोग शेतात ओलितासाठी पाणी खेळविण्यासाठी होतो. ते पॉलिथिनाइल क्लोराईड (म्हणजेच पी.व्ही.सी.) या पदार्थापासून तयार केले जातात. ते गंजत नाहीत. तुटत-फुटत नाहीत. वाहतुकीस सोपे असतात. जोडायला सोपे असतात. हवामान, ऊन, पाऊस, वारा या कशाचाही त्यावर प्रतिकूल परिणाम होत नाही. व परवडणारी आहे. त्यामुळे अन्य साहित्यापासून तयार केलेल्या पाईपपेक्षा पी.व्ही.सी. पाईप खूप झपाट्याने लोकप्रिय झाली. शेती सिंचनासाठी या पाईपला देशाच्या ग्रामीण भागात लोकप्रिय करण्याचे मोठे श्रेय जैन पाईपच्या प्रयत्नांना आहे. पाईपच्या जोडीला 'स्क्रीन पाईप' आणि 'केसिंग पाईप' हे वेगळ्या प्रकारचे पाईप तयार केलेली आहे. ही पाईपही वजनाने हलकी आहे. पाणी वाहून नेण्यासाठी तसेच कमी दबावाखाली अन्य द्रवरूप पदार्थाची वाहतूक करण्यासाठी उपयुक्त असतात. (३) ठिबकसिंचन पद्धती भारतात सर्वप्रथम या समूहाने सुरू केली. त्याचबरोबर शेती व्यवसायाशी निगडित असणारे सर्व उपक्रम एकाच छताखाली आणून या व्यवसायात एकसंधता आणण्याची नवी कल्पना रूजवली.

पी.व्ही.सी. वेल केसिंग पाईप्स :- परंपरागत लोखंडी पाईपपेक्षा किंमतीने कमी व गुणवत्तेने अनेक पटीने उत्तम असल्याने अल्पावधीतच आखाती देशामध्ये लोकप्रिय झालेले जैन वेल केसिंग पाईप्सला भारतात प्रचंड प्रमाणात मागणी आहे. या पाईपची वैशिष्ट्ये म्हणजे संपूर्णपणे गंजप्रतिबंधक, कार्बलिक अॅसिड, सोडीयम किंवा पोटॅशियम क्लोराईडमध्ये ते विरघळत नाहीत. त्यामुळेच क्षारयुक्त जमिनीतही वापरता येते. जोडणीसाठी वापरली जाणारी खास सॉकेट्स, स्विगाॅट्स आणि आटे त्यामुळे हे पाईप्स सहजरित्या जोडले जातात. या वेल केसिंगचा पाईपचा उपयोग बोअरवेल, हातपंप व तत्सम ठिकाणी वापरता येते. ही पाईप

वजनाला हलकी, गंजप्रतिबंधक व गुळगुळीत असतात. यात पाण्याचा प्रवाह सहज असतो. त्यामुळे ऊर्जेत बचत होते. एवढेच नव्हे तर उचलणे, ठेवणे, जोडणे, उभारणे अतिशय सुलभ असते. याशिवाय जैन एच.डी.पी.ई. पाईप्स व व्हॉल्व्हज हेसुद्धा उत्तम दर्जाची उत्पादने आहेत. एच.डी.पी.ई. पाईपचा वापर पिण्याच्या पाण्याचा पुरवठा, उपसा जलसिंचन योजना, सुक्ष्म व तुषार सिंचन योजना, सांडपाणी मलनिःसारण योजना, तीव्र रसायनांची वहातूक, नैसर्गिक वायू वितरण, पाण्याखालील जलवहातूक भूमीवरील व भूमीखालील केबलसाठी व कुपनलिकांसाठी वापर केला जातो. तसेच व्हॉल्व्हजचा उपयोग घरगुती, औद्योगिक व शेतीमधील पाईप नळासाठी कंट्रोल व्हॉल्व्ह म्हणून वापरता येतात.

सुक्ष्म सिंचन प्रणालीची निर्मिती :जलसिंचन यंत्रणेबाबत भाऊंनी अनेक देशांचा अभ्यासपूर्ण दौरा केल्यानंतर त्यांना इस्रायल देशात कमीत कमी पाण्यात जास्तीतजास्त उत्पादन घेण्याचे जे तंत्र विकसित केले आहे ते भारतात लागू करता येईल काय? यासाठी तुषार सिंचन पद्धत, ठिबक सिंचन पद्धत यासाठीचे पाईप आणि आवश्यक ते सर्व छोटे-मोठे सुटे भाग जोडलेली एक संपूर्ण यंत्रणाही त्यांनी विकसित केली. त्यांनी सुरवातीला केळी बागायतीसाठी ठिबक यंत्रणा उभी केली. पाण्याच्या काटेकोर आणि सुयोग्य वापरसाठी पाईप आणि सिंचन यंत्रणा मोलाची कामगिरी बजावतात. जैन उद्योग समूहाने ही कामगिरी उत्कृष्ट बजावली. त्यामुळे भाऊंना या कार्याबद्दल अनेक पुरस्कार आणि बहुमान मिळालेले आहेत. (४)

ठिबक व तुषारसिंचन पद्धतीचे प्रात्यक्षिक -या उद्योग समूहास भेट देणाऱ्या शेतकऱ्यांना व अभ्यासू नागरिकांना सुक्ष्मसिंचनाविषयी अधिक माहिती देण्यासाठी वेगवेगळ्या सुक्ष्मसिंचन पद्धतीचे प्रात्यक्षिक केंद्र परिसरात उभे केलेले आहे. यामध्ये ड्रिप्स, लाईन ट्युबिंग, तुषारसिंचन, सुक्ष्मतुषार सिंचन, फॉगर्स, मिस्टर्स, मयूरपंखी सिंचन पद्धती व त्याला लागणाऱ्या वेगवेगळ्या फिल्टर्सची प्रात्यक्षिके आहेत. यामध्ये द्रवरूप खते देण्याच्या वेगवेगळ्या पद्धतीची उभारणी केली आहे.

फायदे :-ठिबक सिंचन पद्धतीच्या वापरामुळे पिकांच्या उत्पादनात भरीव वाढ होते आणि पिकांची अप्रतिम गुणवत्ता मिळते. या पद्धतीच्या वापरामुळे पाण्याच्या वापरात ३०% ते ८०% बचत होते. जमिनीत वाफसा राहिल्यामुळे पिकांची वाढ सदैव होत राहते. पिकांना समप्रमाणात मिळते. ठिबक सिंचन पद्धतीमुळे रासायनिक खताच्या वापरात २५ ते ३०% बचत होते. तसेच वेळ, मजुरी व उर्जेत बचत होते. (५)

टिश्युकल्चर रोपे :-जैन संशोधन व विकास केंद्रावर एक अद्ययावत टिश्युकल्चर प्रयोगशाळा तयार करून सोबतीला हरीतगृहे व शेड हाऊस उभी केली. निवडक व चांगल्या उत्पादन देणाऱ्या केळीची लाखो रोपे तयार करून १९९६ पासून वितरीत करण्यात येत आहेत. शिवाय शेतकऱ्यांना आंबा, केळी, कांदा यासारख्या फळझाडांची व भाजीपाल्यांची चांगल्या जातींची दर्जेदार रोपे मिळणे कठीण होते. त्यासाठी जैन समूहाने आंबा, पेरू, सिताफळ, पपई या फळझाडांची रोपे करून ती शेतकऱ्यांना रास्त दराने उपलब्ध करून दिली. दरवर्षी ५ ते १० लाख केळीची टिश्युकल्चर रोपे शेतकऱ्यांना दिली जातात. (६)

हरीतगृहे (ग्रीन हाऊसेस) बंदिस्त हरीतगृहात शेती, फुलशेती, भाजीपाला व कर्लीगडसारखी पिके, प्रत्यक्षरित्या आपल्या स्वतःच्या संशोधन व विकास केंद्रावर प्रदर्शित केली. पुणे, दिल्ली, बेंगलोर, मुंबई, नागपूर इत्यादी शहरालगत फुलझाडे व भाजीपाला पिकांसाठी हरीतगृहे उभी करण्यात आली.

जैन द्रवरूप व विद्राव्य खते :-पारंपरिक रासायनिक खतामधील अन्नद्रव्ये जमिनीतील स्थिरीकरणामुळे, बाष्पीभवन व निचरावाटे झिरपून जातात. त्यामुळे पारंपरिक रासायनिक खतांची कार्यक्षमता ५०% मिळते व बाकी वाया जातात. ठिबक सिंचनासोबत विद्राव्य खते वापरण्याच्या तंत्रास फर्टिगेशन तंत्र संबोधले जाते. ज्या पिकांना ठिबक सिंचनाचा वापर करण्यात आला आहे अशी सर्व फळझाडे, भाजीपाला, नगदी पिके, फूलशेती यांना विद्राव्य खतांचा वापर फायदेशीर आहे. विद्राव्य व द्रवरूप खते पाण्यात पुर्णपणे विरघळणारी असतात. या खतांच्या वापरामुळे उत्पादनात भरीव वाढ होते. याचा उपयोग म्हणजे ज्या पिकांना ठिबक सिंचनाचा वापर करण्यात आला आहे अशा सर्व फळझाडे, भाजीपाला, नगदी पिके, फूलशेती यांना विद्राव्य

खतांचा वापर फायदेशीर आहे.(७)

जैन सेंद्रीय खत :भाजीपाला निर्जलीकरण (कांदा इ.) व फळ प्रक्रिया केल्यानंतर वाया जाणारे पदार्थ टरफले, साल इ. पासून उपयुक्त असे गांडूळ खत बनविण्याचा उपक्रम जैन उद्योग समुहाने सुरू केलेला आहे. वातावरणाचा समतोल राखून, टाकाऊ पदार्थांपासून उत्तम प्रतीचे सेंद्रीय स्वरूपाचे खत ही गांडूळे तयार करतात. याचे फायदे म्हणजे जमिनीची उत्पादनक्षमता वाढते. फळे व भाजीपाला अधिक टिकतात. याचा उपयोग सर्व प्रकारची फळझाडे भाजीपाला नगदी पिके, तेलबिया याचा एकरी २ टन वापर करावा. याचा फायदा जमिनीची उत्पादनक्षमता वाढते. फळे भाजीपाला अधिक टिकतात व हलक्या जमिनीत उत्पादन घेणे शक्य होते.(८)

जैन जैविक किटकनाशके -आधुनिक शेती पद्धतीमध्ये सेंद्रीय खते व जैविक किटकनाशकांना अधिक महत्त्व प्राप्त होवू लागले आहे. या जैविक किटकनाशकामुळे याचा फायदा असा होतो की, रसशोषण करणाऱ्या किडी व पाने, फळ पोखरणाऱ्या अळींपासून प्रतिबंध करते. तसेच किटकांना अंडी घालण्यास प्रतिबंध करते. तसेच उपयोग म्हणजे सर्व पिकांवरील किड नियंत्रणासाठी याचा उपयोग होवू शकतो.

कांदा व भाजीपाला निर्जलीकरण प्रकल्प -कांद्याचे निर्जलीकरण करून त्याचे तुकडे आणि पावडर (भुकटी) ला परदेशात चांगली मागणी असल्यामुळे त्याची निर्यात केली जाते. जैन उद्योग समुहाने शिरसोली ता.जि.जळगांव येथे पांढऱ्या कांद्याचे निर्जलीकरणाचा प्रकल्प कार्यान्वित केला असून या प्रकल्पामध्ये कांद्याबरोबर मिरची, कोबी, लसूण, गाजर इ. भाजीपाल्यांचेही निर्जलीकरण करण्यात येत आहे. हा निर्जलीकरण प्रकल्प भारतातील सर्वात मोठा प्रकल्प असून दररोज १०० मे.टन पांढऱ्या कांद्यावर प्रक्रिया होते. ग्राहकांची मागणी पांढऱ्या भुकटीसाठी असल्यामुळे निर्जलीकरणाकरिता पांढरा कांदा शेतकऱ्याकडून खरेदी करण्यात येतो. या प्रकल्पामुळे शेतकऱ्यांना त्यांच्या भागातच कांदा, लसूण, मिरची विक्रीसाठी बाजारपेठ उपलब्ध झाली आहे.

केळी, आंबा व फळप्रक्रिया प्रकल्प :-जळगाव जिल्हा केळीचा आगार म्हणून ओळखला जातो. भारतातील केळीच्या उत्पादनाशी तुलना केली तर एकूण उत्पादनाच्या १६% उत्पादन जळगांव जिल्ह्यामध्ये होते. तेव्हा जैन उद्योग समुहाने एक मोठा प्रकल्प उभा करून शेतकऱ्यांना दिलासा दिलेला आहे.

सौरबंब :-लोकांना दररोज व नेहमी गरम पाणी मिळावे या दृष्टीने व वीज बिलावरील ६०% रक्कम केवळ पाणी तापविण्यासाठी खर्च होते. हे लक्षात घेऊन जैन उद्योग समुहाने 'जैन सौरबंब' बाजारात आणला. अॅमकार या इन्धायली कंपनीचे आधुनिक तंत्रज्ञान त्यांनी घेतले व जळगांवमध्ये आशियातील सर्वाधिक उत्पादन क्षमतेचा सौरबंब प्रकल्प उभा केला. या प्रकल्पाची वार्षिक ५ कोटींच्यावर उलाढाल असून भारतात १७ राज्यात हा व्यवसाय सुरू असून, प्रचंड प्रमाणात याची निर्यात सुरू झाली आहे. विजेची टंचाई, वाढता भाव, पर्यावरणाची होणारी हानी, २४ तास गरम पाण्याची मिळणारी सुविधा, किमान देखभाल या साऱ्या कारणांमुळे ग्राहकाने सौरबंब हा डोक्यावर घेऊन तो घराच्या डोक्यावर ठेवला आहे. या सौरबंबामुळे विजेची बचत व पैशाची बचतही केलेली आहे.

पी.व्ही.सी. शीट -फ्री फोम पी.व्ही.सी. शीट हे वजनास हलके, दणकट व स्वच्छ करण्यास सोपे असून उत्कृष्ट छपाईस योग्य प्रकाश व हवामानाचा प्रतिकूल परिणाम होत नाही. याचा उपयोग जाहिरात फलक, प्रदर्शनासाठी लागणारे कच्चे सामान, अंतर्गत सजावट, खरेदी फलक, पार्टीशन इ. साठी उपयोग होतो.(९)

जळगांव जगाच्या नकाशावर :-१९६३ पूर्वी जळगावची खास अशी कांही वेगळी ओळख नव्हती. काही गावे अशी असतात की, एखाद्या व्यक्तीमुळे त्या गावाचे नाव नकाशावर ओळखले जाते. त्या व्यक्तीचे कर्तृत्व हे त्या शहराचे भूषण होऊन बसते. जळगांव हे असेच एक गाव केळांसाठी प्रसिद्ध असलेले हे गांव आता जैन पाईपमुळे ओळखले जाते आहे आणि जैन पाईप हे गाव आता जैन पाईपमुळे ओळखले जाते आहे आणि जैन पाईप म्हटले की, आठवतात ते भंवरलाल जैन. जळगावला स्वतःचा चेहरा मिळवून देणारे एक संपन्न

व्यक्तिमत्व शून्यातून विश्व निर्माण करणारा शिल्पकार आहे. आजमितीस भाऊंना यापूर्वी हृदयविकाराचे तीन झटके पचवूनही रात्रंदिवस काम करून जैन समूहाची, शेतकऱ्यांची व जळगांवची भरभराट घडवण्यासाठी ते झीजत आहेत. (१०)

राष्ट्रीय, आंतरराष्ट्रीय सन्मान :-जैन उद्योग समूहाचे संस्थापक अध्यक्ष श्री.भंवरलाल जैन हे शेतकऱ्यासाठी व शेती उद्योगाच्या विकासासाठी अविरत कार्यरत असून भारतात त्यांच्या प्रयत्नामुळेच जैन उद्योगाने नेत्रदिपक अशी प्रगती केली आहे. भारतातील शेतकऱ्यांबरोबर समाजाने शासनाने व निरनिराळ्या संस्थांनी जैन उद्योग समूहाचा यथोचित असा गौरव केला आहे. या समूहाला ३३ राष्ट्रीय पातळीवर २४ राज्यपातळीवर तर ९ पारितोषिके नामांकित संस्थांनी अशी ५७ सरकारी पारितोषिके सर्वोत्कृष्ट कामगिरीबद्दल मिळालेली आहेत.शेती व प्लास्टिक निर्यातीबद्दल राष्ट्रपतींच्या हस्ते सलग तीनवेळा व चौथ्या वर्षी राष्ट्रीयपतींच्या हस्ते ट्रॉफी प्रदान करून सन्मान करण्यात आला आहे.याशिवाय अमेरिकेमधील 'इरिगेशन असोसिएशन' नावाची आंतरराष्ट्रीय संस्था गेली बरीच वर्षे कार्य करत आहे. तेव्हा भंवरलालना 'क्रॉफर्ड रीड मेमोरियल अॅवॉर्ड' नावाचा पुरस्कार देऊन गौरव केला आहे. आजपर्यंत गेल्या २० वर्षांत फक्त १२ व्यक्तींना हा गौरव प्राप्त झाला. तेव्हा हा मान अत्यंत विकसित देशातील तज्ञ व्यक्तींना मिळाला असून हा पुरस्कार मिळविणारे ते आजपर्यंतचे एकमेव भारतीय आहेत तर संपूर्ण आशिया खंडात ते दुसरे व्यक्ती होत.

मूल्यमापन :-जैन उद्योग समूहाने वेगवेगळ्या उत्पादनांचा कार्यविस्तार केला पण या उद्योग विस्ताराबरोबर जैन उद्योग समूहाचे स्वतःची वैशिष्ट्ये निर्माण केली व जपली. त्यामध्ये सर्वाधिक शुद्धतेचे जगातील सर्वात मोठे पपेन उत्पादक, भारतातील अग्रणीचे पीव्हीसी पाईप उत्पादक, तसेच ठिबक सिंचनातील प्रणोते व सर्वात मोठे, उत्पादक, अत्याधुनिक तंत्राने पाणी व्यवस्थापनाचे नियमन करणारी सर्वात मोठी कंपनी, भारतातील सर्वात मोठे खाजगी शेती संशोधन केंद्र आणि या क्षेत्रात सर्वप्रथम आय.एस.ओ.९००१ हे प्रशस्तीपत्रक मिळवणारी कंपनी म्हणून उल्लेख करता येईल.

संदर्भ साधने :

१. दुधेडिया इंद्रचंद्र - उमललेल संवाद, रचना प्रकाशन, नाशिक २००६, पृ.६३.
२. वकिल सुप्रिया आणि वाडकर विलास (अनुवाद) - थॉट लीडर्स, मेहता पब्लिशिंग हाऊस, पुणे - २००३, पृ.
३. गुप्ते आनंद - 'वाकोदचा वटवृक्ष', साकेत प्रकाशन, २००७, पृ.१२५.
४. उपरोक्त पृ.९९.
५. उपरोक्त पृ.१०१.
६. जैन उद्योग समूह - एक ओळख, जैन एरिगेशन, जळगांव, पृ.३०.
७. उपरोक्त पृ.३३.
८. उपरोक्त पृ.३४.
९. उपरोक्त पृ.४७.
१०. गुप्ते आनंद, उपरोक्त पृ.१२५.